

DESTINUL LIMBII ROMÂNE ÎNTR-UN SPAȚIU CĂZUT DIN ISTORIE*

*Ion UNGUREANU,
Doctor Honoris Causa al AȘM*

DESTINY OF ROMANIAN LANGUAGE IN THE SPACE SLIPPED OUT OF HISTORY

Fragment from report made by Ion Ungureanu, famous stage director, Doctor Honoris Causa of ASM, on August 31, 2009, with the occasion of the national holiday "Limba Noastră" ("Our Language"), reveals some aspects of the problem, connected with the Romanian language in the Republic of Moldova. Examined in the historical and cultural context, this problem proves to be a destiny for Bassarabian space, centuries along it being a war and political prey for neighbouring countries. This is one of many reasons why Romanian language hasn't got a real development in the territory between the rivers Prut and Dniester, if to compare with the situation in Romania. Shakespeare's idea of witches' charm from "Macbeth" – "Fair is foul, and foul is fair", – that makes a dramatic substitution in the ethics of human existence, being applied to our reality, can explain why Romanian language has become here a martyr.

Nu putem vorbi despre limbă făcând abstracție de destinul istoric al acestui spațiu care astăzi se cheamă Republica Moldova, spațiu, căruia mai înainte i se zicea Basarabia, iar la începuturi era o jumătate din principatul Moldovei – cu sudul, cu gurile Dunării, cu nordul Bucovinei (în timpul domniilor lui Alexandru cel Bun, al lui Ștefan cel Mare etc.). Moldova era atunci „poarta creștinătății”, iar Ștefan cel Mare – „Atletul lui Hristos”. Căine-câinește ne înțelegeam cu turcii – ba moldovenii le trăgeau câte-o bătaie zdravă, ba turcii își luau revanșa, pustiindu-ne țara, dar nu îndrăzneau totuși să ne „turcească”, să ne facă pașalâc, să ne schimbe credința, limba, obiceiurile, cum au procedat cu alte popoare. Le plăteam bir greu și asta le era de-ajuns.

Dar uite că, în 1711, luminatul domnitor Dimitrie Cantemir face alianță cu rușii creștini, ca să scape de turcii-păgâni, și împreună cu Petru cel Mare se confruntă cu ei la Stănilești, dar suferă o înfrângere dezastruoasă. Turcii nu ne-au iertat alianța cu rușii și au început să ne impună la tron doar domnitori străini, iar în 1775 îi permit Austriei – deși n-aveau niciun drept – să smulgă hulpav din trupul Moldovei întreaga Bucovină (împreună cu Putna, unde se odihneau osemintele lui Ștefan cel Mare). Rusia,

* Discurs ținut la ședința Asambleei Generale a AȘM și Senatului USM consacrată sărbătorii Limba Noastră. 31 august 2009.

țară creștină ortodoxă, protestează, apoi peste vreo zece ani începe un război cu turcii, pe urmă încă unul, în urma cărora turcii cedează Rusiei teritoriul dintre Prut și Nistru (deși iarăși nu erau în drept s-o facă). Basarabia devine astfel pradă de război și e încorporată în Imperiul Rus. Uite-așa începe dezastrul, căderea noastră din istorie.

Ca să scurtăm povestea, e de-ajuns să comparăm realitățile din cele două părți ale Moldovei – una, rămasă de sine stătătoare, și alta, înstrăinată timp de-un secol sub cizma rusească, – pentru a ne da seama de starea adevărată a lucrurilor („Rusia țaristă – o închisoare a popoarelor” – de la Lenin cetire). În Moldova de dincolo de Prut, care s-a unit apoi benevol cu Muntenia, începe o miraculoasă și benefică înflorire a culturii naționale: apare Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, George Enescu, ca să pomenim doar câteva nume. În Basarabia și-n Bucovina, ca într-un pământ pustiit, nu crește nimic. Deși, aici se naște Bogdan Petriceicu Hasdeu, el, pentru a se afirma, se refugiază în România, unde devine unul din membrii-fondatori ai Academiei Române, autorul fundamentalei lucrări în domeniul lingvisticii *Etymologicum Magnum Romaniae*, ca să pomenim doar câteva din realizările sale. Tot de-aici, după închisorile făcute în Siberia, pleacă în România Constantin Stere. Cum am mai spus, aici nu putea crește nimic. Aduc un singur exemplu, strigător la cer: un mitropolit rus, Pavel Lebedev, la Chișinău făcea foc în sobă folosind cărți religioase în limba română... Treptat are loc o depopulare abilă a băștinașilor și aducerea altor seminții în locul lor.

Și iată astăzi, la aproape 200 de ani de la dezastrul din 1812, constatăm că în Republica Moldova există două state într-un stat, dacă nu mai multe. Alături de noi există o viață paralelă, care nu are nimic de-a face cu viața noastră, a băștinașilor – suntem tratați ca o anexă la ceva ce nu ne mai aparține. Recent, în „AiF-Moldova” a apărut un articol deocheat în care se afirmă că, slava Domnului, Republica Moldova a ajuns să fie un stat multinațional, dar și mai bine ar fi dacă moldovenii ar constitui azi doar 47 la sută, așa cum era la sfârșitul secolului al XIX-lea în Basarabia țaristă. (Asta după „frățescă eliberare” de sub turci, când băștinașii constituiau 90 la sută din totalul populației. Frumoasă „dezrobire” – nu?) Nu dorim nimănui, cu atât mai mult Rusiei, să ajungă să se laude că în Rusia au rămas doar 47 procente de ruși și să constate, cu mare bucurie, că restul sunt chinezi, japonezi, coreeni, azeri... Care om cu mintea întregă se poate lauda că a fost dat afară din propria lui casă, moștenită de la părinți?! Așa ceva putea să scrie doar un mutant. Printre altele, numele de familie al autorului din „AiF-Moldova” e Robul (в переводе на русский – Раб, desigur, dacă nu e vreun pseudonim – așa, în bătaie de joc). Și asta se publică astăzi, aici. Iată

de ce spun că există o viață paralelă, absurdă, care decurge alături de noi.

În tragedia lui W. Shakespeare *Macbeth* apar niște ființe supranaturale – trei vrăjitoare, care rostesc chiar la începutul piesei o formulă magică, o vrajă: ***Fair is foul, and foul is fair.***

Adică:

Frumosul e urât, iar urâtul e frumos

(sau, dacă vreți – *hidosul e fermecător, și invers*). Am montat acest spectacol la Moscova în limba rusă și am folosit trei variante de traducere a acestei fraze-cheie:

Прекрасное – ужасно, ужасное – прекрасно.

Добро есть зло, зло есть добро.

Грань меж добром и злом, сопрись!

Ultima – amintește de celebra afirmație a lui F. Dostoievski: *Dacă nu există hotarul dintre bine și rău, înseamnă că Dumnezeu nu există.* Acțiunea din *Macbeth*, după pronunțarea acestui blestem, a acestei vrăji, ia o turnură dramatică, toate legile etice sunt scoase din circuit, sunt anulate toate criteriile: adevărul devine minciună, minciuna – adevăr, eroul – un ticălos, ticălosul – erou etc. În fond, marele Shakespeare ne prezintă o realitate care în zilele noastre poate fi definită ca un **spațiu căzut din istorie**. Exemple, din păcate, avem cu nemiluita.

...La începutul secolului XX în Duma de Stat a Rusiei au fost aleși și câțiva deputați moldoveni din partea Basarabiei. Și uite că într-o bună zi un deputat rus, Gulkin, iese la tribună cu următoarea declarație: *Sunt îngrozit de ceea ce am văzut în Basarabia – nu există școli moldovenești. E de datoria noastră să facem tot posibilul pentru a-i asigura pe copiii moldoveni cu școli în limba lor!* Deputații moldoveni – toți boieri, mă rog, elită națională – au sărit ca arși: *Нет! Мы протестуем! Нам не нужны молдавские школы! Мы бесконечно благодарны России за предоставленную возможность общаться на русском языке!..* Poftim – rezultatul „mancurtizării” elitei din Basarabia (deși pe atunci încă nu exista acest groaznic termen, apărut în timpurile sovietice). Dar ce s-a întâmplat cu țărănimea? Ce făcea ea, sârmana? Nicolae Iorga atestă: *Ignoranța a salvat Basarabia de la rusificare.* Iar Alexe Mateevici adaugă: *Limba noastră-i limba sfântă.../Care-o plâng și care-o cântă / Pe la vatra lor țărănii.*

În 1918, în mod miraculos, apare un scurt respiro – moșia lui Ștefan cel Mare se întregeste, Basarabia și Bucovina revin alături de celelalte pământuri românești. Imediat se deschid sute și sute de școli, se împarte pământul și lumea nu moare de foame, ca-n Transnistria, deși și la noi a fost o secetă cumplită. Cu toate acestea, URSS-ul continua să declare că Basarabia a fost ocupată și geme sub jugul burghezo-moșieresc, inspirând și niște răscoale la Hotin și Tatarbunar, care în scurt timp suferă eșec.

Și-atunci, pentru a „elibera” definitiv Basarabia, Stalin înființează, în 1924, un „cap de pod” – RASSM în componența Ucrainei. Și acum comparați, ce limbă literară frumoasă se dezvoltă în dreapta Nistrului, și ce limbă monstruoasă este promovată în stânga Nistrului, în republicuța moldovenească, luminată de soarele socialismului stalinist: ***crujioașili, zădășiili, iașeișili, stare întrenorodnică, guvern de caroli...***

În 1940 blestemul vrăjitoarelor revine, tancurile și oștile staliniste trec Nistrul – răgazul s-a terminat. Într-o noapte este schimbat alfabetul latin, se încearcă și impunerea limbii „stângomalorișnice”, dar e prea deocheată – oamenii n-o înțeleg și, cu toată frica, râd. Autoritățile sovietice o lasă mai moale, dar până prin 1960 la Chișinău încă se scria în ziare „Sovetul de neprimejduire” în loc de „Consiliul de securitate” și alte calchieri și năzbâtii, bune pentru anecdote – nu pentru funcționarea firească a unei limbi dezvoltate, cum e limba română, dar neacceptată de „eliberatori” și elita mancurtizată. Și totuși, atunci, în mod paradoxal, mai exista o logică – fie și primitivă! – în încercarea de a crea o altă limbă, diferită de cea română. Mă rog, era un raționament proletcultist, de care a suferit și cultura rusă. Dar astăzi, domnii mei, când teroarea stalinistă e de domeniul trecutului, când ne-am ridicat la nivelul cunoașterii adevărului științific, să ajungi să afirmi ceea ce afirmă Constituția noastră, să editezi, cu binecuvântarea autorităților, un dicționar moldovenesc-românesc – este mai mult decât o aberație. E o sfidare a bunului simț. În plină eră cosmică se re-scrie istoria – azi, în văzul întregii lumi civilizate, nu după cortina de fier. Ce-i aceasta, dacă nu cel mai cras obscurantism, deși cuvântul „obscurantism” e prea moale pentru a defini ceea ce se întâmplă la noi. Există în limba rusă un cuvânt rămas încă din vechea slavă, care exprimă mai plenar hăul în care ne aflăm – „мракобесие”, adică întunericul satanei, domnia totală a forțelor răului, a forțelor oculte. Iată ce se întâmplă astăzi la noi, în parlamentul nostru luminat, ca să nu mai vorbim de gradul de competență în domeniul culturii a guvernanților noștri. Scria cu amărăciune bătrânul Krâlov: *Беда, коль пироги начнет печи сапожник, / А сапоги тачать пирожник.* Asta e situația reală de la noi.

Pentru diriguitorii de azi Eminescu nu e un criteriu. Ei și ce, dacă a spus că „suntem români și punctum”? Mare scofală! Nu este luat în seamă nici Vasile Alecsandri care scria:

Hai să dăm mână cu mână,

Cei cu inimă română...

Nu este auzit Dimitrie Cantemir, care spunea: *Limba nebiruit martor este* Și tot el adăuga: *Nimeni nu te întrebă „Vorbești moldovenește?” , ci – „Vorbești românește?”*. Nu e auzit Mihail Kogălniceanu, nici Alexe Mateevici, imnul căruia

îl cântăm. Nici iluștrii savanți ruși, care ne-au venit în ajutor prin acea rezoluție extraordinară în privința limbii, nici chiar clasicii marxism-leninismului...

Același Alexe Mateevici spunea în 1917: **Trebuie să știm că suntem români. N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba!** Și uite că tot vorbim degeaba, tot batem pasul pe loc, și niște neica-nimeni decid, care-i adevărul științific. Academia de Științe, cu declarațiile ei, nu e luată nici ea în seamă de către diriguitori. Mai mult, ei continuă să dicteze Academiei ce trebuie să facă. George Coșbuc spunea: *Academia Română a fost înființată tocmai pentru scopul cultivării și dezvoltării limbii române.* Iată ce stă la baza activității unei Academii, deoarece fără dezvoltarea limbii nu există instrumentul principal cu care activează savanții. Și asta o spunea G. Coșbuc în România, care s-ar părea că nu trebuia să aibă asemenea probleme. Dar ce să mai zicem noi, în Republica Moldova, unde aceasta problemă e nemaipomenit de gravă.

Blocarea dezvoltării limbii e o tragedie pentru națiune, schimonosirea limbii, a acestui divin instrument spiritual, e o crimă. **Limba română în Basarabia este o limbă-martir.** Pentru ea eram duși în Siberia, puși la zid, dați afară din serviciu, deveneam muritori de foame... Iar o limbă, dacă nu se dezvoltă firesc, normal, nu se dezvoltă nici omul, nici poporul, nemaivorbind de cultura națională. Trebuie să recunoaștem că, în marea majoritate, ne bâlbâim, vorbim împiedicându-ne, de parcă am fi niște cai legați la picioare. Vorbim o limbă trunchiată, calchiată din alte limbi. Marele Tolstoi spune: **Limba e o armă a gândirii.** A cărei gândiri, Lev Nikolaevici? Semănăm cu niște ologi, care încearcă să danseze în „Lacul lebedelor”.

Dragi diriguitori, fiți consecvenți: ori să fie ascultată Academia de Științe, ori ea trebuie desființată. Scoateți-l și pe Eminescu din școli, eliminați-i pe Vasile Alecsandri, pe George Coșbuc, pe toți clasicii! Dacă e „mrakobesie” – apoi „mrakobesie” să fie până la capăt! Reduceți-l pe Ion Cana, pe Feodor Ponomari, pe Iacob Cutcovețchi – “realizările de vârf” ale regimului transnistrean. Scoateți-l și pe Druță, cel care a optat pentru alfabetul latin, din manuale. Desființați Uniunea Scriitorilor – acest bastion al renașterii naționale! Iar noi cu ce rămânem? Nazad, v RASSM?! Pentru că aceasta este tendința. E ca un film cu derulare inversă. Eu unul știu ce înseamnă „nazad”, am învățat în școala sovietică: pentru noi Eminescu încă nu se născuse, nici Alecsandri, nici Creangă!.. Ei nu existau, pentru că erau români, erau blestemați, blamați. Nu exista nici Mateevici, deși am învățat în aceeași școală de la Zaim, unde a învățat și el. Mai mult, dacă nu murea Stalin, Eminescu nu s-ar fi născut pentru noi nici azi. Ori ținem cont de aceste adevăruri, ori trebuie să admitem că suntem o republică fantomă, un stat de mucava. Iar adevăratul stat e cel de la Tiraspol cu grafia chirilică a RASSM. Acolo ajungem, deși URSS-ul s-ar părea că a sucombat. Sau probabil că el a rămas în noi. De aceea e atât de greu să scăpăm

de el, pentru că e ca un cancer care ne-a pătruns până la oase. Vă puteți imagina un elev rus pentru care încă nu s-au născut Pușkin, Gogol, Tolstoi, Cehov?.. Ce fel de Rusie ar fi aceasta? Mai rău ca pe timpul tătarilor. Iată ce destin ne hărăzesc nouă și copiilor noștri prealuminații obscuranțiști de la Chișinău. Într-adevăr, frumosul e substituit de hidos, de urât, și urâtul e declarat frumos! Blestemul vrăjitoarelor din „Macbeth” e aplicat zi de zi în țărișoricuța noastră.

Și totuși, cum de-a apărut la Chișinău, în 1960, în plin regim sovietic, un miracol românesc – Teatrul „Lucaefărul”? Douăzeci de tineri, proaspăt veniți din Moscova, – nu din București, nu din altă parte, – de la Moscova, unde cei mai buni profesori ruși ne-au predat arta actorului, vorbirea scenică, rezolvând rapid și corect problema limbii. Chișinăului cultural nu-i venea a crede ochilor și urechilor. Cum de-a fost posibil așa ceva? Ne aflăm în plin „dezgheț hrușciovist”, dispăruse teroarea stalinistă, lumea spera că e posibil să fie edificat un comunism cu fața umană, pentru că, orice s-ar spune, capitalismul n-a reușit totuși să creeze o societate ideală. Deși, până la urmă, ne-am lămurit și ce-i cu comunismul: oricât l-ai reforma, l-ai adapta și machia, – religia urii, din care s-a născut, îl face inuman. Tot ce s-a creat bun în perioada sovietică, s-a făcut în pofida doctrinei comuniste: oamenii, prin munca lor, prin căldura sufletului lor, umanizau acest sistem. Nouă, de exemplu, la institutul teatral, ne-au predat profesori, care se întorsese din GULAG – iată de ce îndrăzneam să gândim liber, să-i molipsim și pe spectatori cu acest spirit de libertate.

În primul deceniu de activitate „Lucaefărul” în toate spectacolele a promovat, întâi și întâi, o frumoasă limbă română, de „și se topea inima, ascultând-o”, cum ne apreciau spectatorii. O altă sarcină a tânărilor colectiv a fost promovarea și încurajarea dramaturgiei naționale contemporane. Apropo, unul din dramaturgii care acum aproape 40 de ani a debutat pe scena Teatrului „Lucaefărul” cu piesa *Minodora* – Andrei Strâmbeanu – a primit recent premiul Academiei Române pe anul 2008. Nouă ne aparține modestul merit de a întui în tânărilor scriitorii un dramaturg prolific și viguros, creația căruia azi e încununată cu acest mai mult decât prestigios premiu. E de-ajuns să mai adăugăm, că piesa premiată – *Dictatorul* – se joacă la Teatrul Municipal „Satiricus” cu casa închisă, iar poemul dramatic *Oltea* a fost montat pe scena a două teatre naționale și e preluat de 19 teatre populare. Dl. Strâmbeanu chiar în aceste clipe se află în drum spre satul natal Fântâna Albă, unde va asista la deschiderea anului școlar la gimnaziul care de azi înainte îi va purta numele. Așa au hotărât unanim consătenii dumnealui. Dacă nu mă înșel, e primul gimnaziu din Republica Moldova care va purta numele unui dramaturg. Să mai zică cineva că astăzi teatrul joacă un rol minor în viața societății.

Dar să revenim la primul deceniu din istoria teatrului „Lucaefărul”, când erau montate și piese românești, și dramaturgia universală în cele mai

splendide traduceri de mari scriitori români. Toate astea însă, până-ntr-o zi, când totul a fost stopat: spectacole fiind interzise unul după altul – din cauza tematicii, din cauza că-s traduse în limba română și nu “moldovenească”, că-i Caragiale, că-i Sebastian – scriitori români – afară din teatru! Pe ăștia cum să-i „traduci” în moldovenește? Deși, cu puțin timp înainte se încercase și tâmpenia de a traduce romanul *Nicoară Potcoavă* de M. Sadoveanu în „moldovenește”. Patriarhul literaturii române s-a supărat foc, a protestat vehement la Moscova (era Laureat al Premiului Internațional „Lenin”) și scandalul a fost mușamalizat.

Ivan Sergheevici Turghenev spunea despre limba: *Frumusețea limbii ruse e singurul lucru care mă apără de-o iremediabilă disperare*. Dar ce-ar fi zis Ivan Sergheevici, dacă cineva i-ar fi mutilat limba rusă după modelul transnistrean de la noi – cu „crujioașili”, „iașeișili” și „zădășili”?.. L-ar mai fi apărât de disperare o asemenea limbă, sau s-ar fi dus unde-l duc ochii, numai să n-o audă? Și asta în timp ce Eminescu scrie:

*De treci codrii de aramă de departe vezi albind
Și-auzi mândra glăsuire a pădurii de argint.
Acolo, lângă izvoară, iarba pare de omăt,
Flori albastre tremur ude în văzduhul tămâiet.*

Sau din altă poezie:

*De ce taci, când fermecată
inima spre tine-ntorn?
Mai suna-vei dulce corn
pentru mine vre-odată?*

Mai suna-vei... – așa vorbesc zeii în Olimp, dragii mei, – e atâta muzică, atâta armonie! Frumosul va redeveni frumos atunci, când vom scăpa de blestemul vrăjitoarelor, iar urâtul – urât, ducă-se pe pustii. Spunea Dostoievski profetic: *Frumosul va salva lumea*. Nu ne băgați pe gât hidoșenia, voi, creaturi ale întunericii! *Huideo, potaie!* – cum exclama disperat Grigore Vieru.

În încheiere, aș vrea să apelez la cuvintele prietenului și colegului meu de școală de la Zaim Petru Cărare – un mare și inconfundabil poet:

*Eu nu mă las de limba noastră,
De limba noastră cea română.*

E și crezul meu. Într-adevăr, limba noastră română e un festin regesc. Mă întreb și vă întreb: de ce nu o prețuim? De ce le permitem unor ignoranți să-și bată joc de ea?

Marele poet german Martin Opitz încă la începutul secolului al XVII-lea scria în poemul său *Zlatna, sau Cumpăna dorului*:

*Și totuși limba voastră prin timp a străbătut.
E dulce cum e mierea și-mi place s-o ascult.*

A auzit-o dincolo de munți, vorbită în regiunile, de unde am coborât și noi câteva sute de ani mai înainte. Și tot la el, la Martin Opitz:

*Cu nici o armă însă dușmanul n-o să poată
Să vă răpească limba – nădejdea voastră toată.*

Iar cu 350 de ani mai târziu, la Chișinău, poetul

rus Naum Korjavin admira limba noastră, scriind un ciclu de versuri dedicate Moldovei:

*Языки романской группы,
Юность древняя Земли!
Пусть порой теснят вас тупо –
Вы со сцены не сошли.
Отзвук вечной литургии,
Гармоничность без прикрас.
Здесь, в Молдавии, впервые
Поражает это нас.
И смущен ты чем-то вроде,
И чудно тебе сперва
Слышать в сельском обиходе
Вдруг ученые слова.
Неужели все так грустно,
И навек уйдут с земли
Ясность мысли, ясность чувства, –
Все, что вы в себе несли,
Звучность памяти и чести,
Благородство не на час?
Лучше сгинуть с вами вместе,
Чем на свете жить без вас!*

La aceasta ce am putea adăuga? Doar cuvintele lui Octavian Goga:

*Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte...*

Iată de ce poetul George Sion, încă acum 150 de ani, avea tot dreptul să întrebe cu durere:

*De ce limba românească
Să n-o cultivăm?
Au voim ca să roșească
Țârna, ce-o călcăm?
Limbă, țară, vorbe sfinte
La strămoși era.
Ei ar plânge în morminte
Când ne-ar asculta.
Al lor geniu ne șoptește
Din mormânt mereu:
O! Vorbiți, scrieți românește,
Pentru Dumnezeu!*

Acest *pentru Dumnezeu!* – nu e pus doar de dragul rimei și nu e deloc întâmplător. Ni se amintește încă odată că *la început a fost Cuvântul. Și Cuvântul era de la Dumnezeu. Și Dumnezeu era Cuvântul*. Avem o responsabilitate uriașă – suntem patria unde s-a scris *Limba noastră*, cel mai frumos poem, închinat limbii române. Și iarăși, nu e deloc întâmplător că el a fost scris de un preot-poet. Și că acest poem, acest imn vine de la noi, din năpăstuită Basarabie. Așa a fost voia lui Dumnezeu. Deci, tot de aici poate veni o dezvoltare miraculoasă a acestei limbi, neasemuit de frumoasă. Dar pentru asta se cere trudă, se cere să nu precupețim niciun efort. Numai așa putem fi demni de marii noștri înaintași.

... Dacă-ai ști, ce dor ne e de tine, dulce, dumnezeiască limbă română! Ne e dor de tine – toată! – *din Hotin și pân' la Mare, de la Nistru pân' la Tisa*, pentru că așa, cum spunea Inocențiu Micu-Klein, *nu poți învia, decât în pământul Patriei tale, iar Patria noastră e limba română* (Nichita Stănescu).